

są „partnerami”. Przymierze służy zbawieniu ludzkości i świata. Człowiek staje się odbiorcą Bożej łaski, przekazując je całemu stworzeniu.

Teologia dialogu dostarcza metodyki badaniom teologicznym, które mają wymiar historiozbowczy. Jej specyfika koncentruje się na kwestii eklezjologicznej, gdzie Kościół jawi się jako wspólnota **teandryczna**, funkcjonująca w dwóch wymiarach (wertikalny i horyzontalny) oraz kierunkach (globalny i międzypokoleniowy).

Książka Katarzyny Parzych-Blakiewicz to kompendium wiedzy z zakresu teologii dialogu. Jest to publikacja wartościowa nie tylko pod względem teoretycznym (naukowym), ale także praktycznym (podaje cenne wskazówki dotyczące prowadzenia dialogu). Można ją polecić filozofom, teologom, duszpasterzom oraz wszystkim, którzy podejmują dialog na różnych płaszczyznach.

Paweł Szuppe

Zbigniew Babicki, Dariusz Stępkowski (red.), *Pedagogika wobec duchowości – duchowość wobec pedagogiki*, Warszawa 2016, 200 s.

Pedagogika (ang. *pedagogy, pedagogics*) jest pojęciem wieloznacznym, nawiązującym do kultury grecko-rzymskiej (helleńskiej). Oznaczało ono dziecko (młodzieńca) wymagającego umiejętnej opieki, prowadzenia ze strony dorosłego, kształcenia i wychowania do odpowiednich postaw. W rozwoju dziejowym pedagogika stała się refleksją filozoficzną, gałęzią wiedzy o kształceniu i wychowaniu, teorią wychowania, wspólnotową formacją intelektualną.

Duchowość (łac. *spiritualitas*) to termin określający formę wewnętrznego życia, opartego na akceptacji świętości (*sacrum*) jako wartości nadrzędnej, kształtującej świadomość człowieka i jego dążenie do osobistej doskonałości w perspektywie pełni eschatycznej. Łączy w sobie religijność, ascezę, mistykę. Stanowi przedmiot badań teologii duchowości.

W chrześcijaństwie duchowość oznacza konkretny wzór relacji człowieka z Bogiem i środowiskiem. Podkreśla wyjątkowy aspekt tajemnicy Jezusa Chrystusa. Sprawia, że człowiek uświadamia sobie możliwość przekraczania swych granic.

Pedagogika i duchowość to wprawdzie dwa różne pojęcia, ale które wzajemnie się uzupełniają. Pedagogika – jako nauka o kształceniu oraz wychowaniu – odnosi się do duchowości. Duchowość natomiast ma wymiar pedagogiczny. W tym kontekście warto spojrzeć na książkę *Pedagogika wobec duchowości – duchowość wobec pedagogiki* pod redakcją Z. Babickiego i D. Stępkowskiego.

Redaktorzy omawianej publikacji podkreślają konieczność włączenia się pedagogów w dyskurs rozważań nad duchowością choćby dlatego, że dyscyplina, którą reprezentują, wyrasta z humanistycznej tradycji myślenia na temat człowieka i jego rozwoju. Tradycję tę tworzą ujęcia filozoficzno-religijne.

Przypominanie oraz rozwijanie przyjętego dziedzictwa kulturowego należy do zadań takich kierunków myślenia pedagogicznego, jak pedagogika religii czy pedagogika chrześcijańska. Zainteresowanie kwestiami rozwoju duchowego i wychowania obserwujemy również w kręgach pedagogicznych innych niż chrześcijański.

Prezentowana książka nie tyle nawiązuje do pewnej „mody” na badanie duchowości, ile pragnie przyczynić się do rozwoju dyskusji na temat duchowości, jaka toczy się we współczesnej pedagogice polskiej. Jest to trudne wyzwanie, ze względu na wielopłaszczyznowość takich rozważań oraz problematyczność obu dyscyplin – pedagogiki i duchowości, których dotyczy. Słuszne wydaje się tu pytanie: czy i w jaki sposób możemy mówić o tych dziedzinach wiedzy razem, nie tracąc z pola widzenia odrębności każdej z nich?

Wyrazem poszukiwania odpowiedzi na powyższe pytanie jest niniejsza publikacja. Jej tytuł – przez swoistą grę słów – nawiązuje do kategorii dwoistości, charakteryzującej polską myśl pedagogiczną. Przyimek „wobec” nie wyraża opozycji istniejącej między pedagogiką a duchowością. Pełni on formę łącznika, wskazującego na pedagogiczny aspekt duchowości oraz duchowy wymiar pedagogiki. Chodzi w nim o pokazanie wspólnej płaszczyzny pedagogiki i duchowości.

Książka *Pedagogika wobec duchowości – duchowość wobec pedagogiki* składa się z ośmiu artykułów, uporządkowanych w pewnym kluczu. Tekst pierwszy dotyczy edukacji religijnej w islamie i judaizmie (Eugeniusz Sakowicz). Dowiadujemy się z niego, że islam podporządkowuje wszystkie sfery ludzkiego życia woli Boga (Allaha), który jest najwyższym autorytetem moralnym i prawnym. W związku z tym edukacja w islamie ma charakter religijny. Autor koncentruje się na zagadnieniach misji proroka Mahometa jako wielkiego nauczyciela i wychowawcy oraz pedagogii wynikającej z Koranu i tradycji muzułmańskiej. Odnośnie do judaizmu skupia się na „bohaterach wiary”, którzy w historii Izraela – z nakazu Boga (Jahwe) – pełnili funkcję pedagogów Bożych, prowadzących ludzi do zbawienia. W obu religiach za wychowanie duchowe odpowiadały: rodzina, szkoła i społeczeństwo (wspólnota muzułmańska, żydowska).

Artykuł drugi omawia wychowanie religijne w hinduizmie (Leonard Fic). Podstawą edukacji w hinduizmie jest wydobywanie ukrytego potencjału ucznia. Dokonuje się to przez systematyczność, dyscyplinę umysłu i ćwiczenia jogi. W tym kontekście wychowanie oznacza kształtowanie jednostki w poczuciu tożsamości religijnej i społecznej (przyswajanie oraz zgłębianie tradycji). Wiedza szkolna ma dla hinduistów również pozytywne znaczenie. Uwalnia ona od ignorancji, błędnych przekonań, uprzedzeń, nienawiści. Sprawia, że działalność człowieka w świecie nie jest tylko ukierunkowana na dobra materialne, lecz prowadzi do tego, co duchowe. Wewnętrzne przebudzenie stanowi cel wychowania religijnego w hinduizmie.

Tekst trzeci ukazuje wychowanie jako manifestację relacji wobec Nieuchwytnego (Zuzana Svobodová). Autorka przyjmuje za punkt wyjścia swoich rozważań

grecką tradycję filozoficzno-pedagogiczną. Dostrzega przejawy duchowości w fenomenie wychowania jako takim. Duchowość jest czymś transcendentnym i nieuchwytnym wobec działania pedagogicznego. Dlatego też zmusza niejako wychowawcę (pedagoga) do uznania swojej bezsilności i zawierzenia temu, co go przewyższa.

Artykuł czwarty prezentuje wychowanie otwarte na religię na podstawie wybranych prac Jacka Woronieckiego (Maria M. Boużyk). W swoim tekście autorka sięga do spuścizny intelektualnej dominikanina J. Woronieckiego. Podkreśla, że opracowany przez niego system wychowawczy miał na celu pogłębienie przez człowieka osobistej praktyki religijnej i był ukierunkowany bardziej na wychowanie niż kształcenie. Podstawą formacji religijnej jest łączenie wiedzy religijnej z doświadczeniem religijnym. Tylko tak może przetrwać spójność wiary i moralności. Wychowanie religijne powinno służyć otwartości religijnej (dialogowi), szanowaniu innych religii, akceptowaniu wartości istniejących w danym społeczeństwie.

Tekst piąty analizuje prawo do błędzenia (Dariusz Stępkowski). Wykorzystując wątki historyczne i teoretyczne, wykazuje, że błędu popełnionego przez wychowanka nie trzeba traktować jako porażki wychowawczej lub osobistej. Może ono stanowić okazję do tego, by błędzący czegoś się nauczył. Zasada ta odnosi się nie tylko do uczenia. Obejmuje także wychowanie moralne i duchowe.

Artykuł szósty ukazuje pedagogikę dziecka w afirmacji jego duchowości (Lidia Marszałek). Autorka spogląda na dziecko i wychowanie przez pryzmat życia duchowego. Uważa, że pierwszym krokiem do odkrycia w dziecku duchowości jest poszukiwanie jego głębszych wymiarów. Od strony rozwoju duchowego dzieciństwo należy uznać za krytyczne stadium ludzkiego życia. Należy w nim dążyć do zrównoważonego, harmonijnego połączenia wszystkich sfer funkcjonowania człowieka. Podejście takie umożliwi ukształtowanie zdrowej osobowości.

W tekście siódmym mamy przedstawiony duchowy wymiar opieki nad dzieckiem (Zbigniew Babicki). Autor analizuje duchowe potrzeby dziecka w kontekście działalności opiekuńczo-wychowawczej. Podkreśla, że każdy człowiek jest obdarowany duchowością od początku istnienia. Harmonijne wspieranie rozwoju wychowanka ma prowadzić do urzeczywistnienia się duchowości we właściwym okresie życia. Dziecko jest osobą, posiadającą nienaruszalną godność oraz podmiotowość prawną. Jednak jego aktywność osobowa dochodzi do głosu stopniowo, w miarę rozwoju na różnych płaszczyznach. Działalność opiekuńczo-wychowawcza jest wielowymiarowym procesem wspierania wychowanka w celu uzyskania przez niego pełnej samodzielności. Człowiek jest istotą dynamiczną, rozwijającą się i zmierzającą do doskonałości przez realizację własnego potencjału fizycznego, społecznego, a przede wszystkim duchowego.

Całość publikacji zamyka artykuł ósmy, dotyczący duchowej pedagogiki dziecięcej według Wasilija Zienkowskiego (Elżbieta Aleksiejuk). Autorka przybliża postać praktycznie nieznanego w Polsce filozofa i pedagoga rosyjskiego

z przełomu XIX i XX stulecia. Na szczególną uwagę zasługuje tu – oparta na materiale źródłowym – rekonstrukcja duchowej sfery życia dziecka.

Książka *Pedagogika wobec duchowości – duchowość wobec pedagogiki* jest cennym dziełem z zakresu pedagogiki religii. Ma ona charakter interdyscyplinarny. Zawiera teksty religioznawcze i pedagogiczne (pedagogika opiekuńczo-wychowawcza). Stanowi interesujące spojrzenie na wzajemne relacje zachodzące między pedagogiką a duchowością – dziedzinami wiedzy, które się wzajemnie uzupełniają. Warto ją polecić teologom, pedagogom, kapłanom oraz wszystkim, którzy pracują z drugim człowiekiem.

Paweł Szuppe

Ks. Arkadiusz Wuwer, Daniel Szlachta, *Caritas et Iustitia in re sociali. Przesłanie społeczne biskupów katowickich podczas stanowych pielgrzymek mężczyzn do Piekar Śląskich (1966–2016). Edycja źródeł z komentarzem*, Katowice 2017, 421 s.

Na krótko przed kolejną doroczną pielgrzymką mężczyzn i młodzieńców do Piekar Śląskich ukazała się książka *Caritas et Iustitia in re sociali. Przesłanie społeczne biskupów katowickich podczas stanowych pielgrzymek mężczyzn do Piekar Śląskich (1966–2016)* pod redakcją ks. Arkadiusza Wuwera i Daniela Szlachty. To najnowsza, już siedemnasta z kolei, pozycja w ramach serii wydawniczej „Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku”, założonej w 2013 roku przez ks. Jerzego Myszora. Jak zaznaczono we wstępie, impulsem do powstania publikacji stały się uchwały II Synodu Archidiecezji Katowickiej (2012–2016), w których m.in. zalecono upowszechnienie społecznego nauczania biskupów katowickich.

Pierwsza część książki ma charakter wprowadzający. Jej celem jest przybliżenie czytelnikowi podstawowych informacji dotyczących miasta i parafii Piekary Śląskie, sylwetek dotychczasowych proboszczów, dziejów łaskami słynącego obrazu Matki Bożej Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej oraz genezy pielgrzymek stanowych pielgrzymek mężczyzn, z uwzględnieniem procesu ich przygotowywania i przebiegu. Następnie zostały zaprezentowane sylwetki kolejnych biskupów katowickich: bpa Herberta Bednorza, abpa Damiana Zimonia oraz abpa Wiktora Skworca. Wszyscy trzej, przemawiając do pielgrzymów, poruszali najważniejsze problemy społeczne, dotyczące diecezji, a często całego kraju. Po krótkich biografiach pasterzy diecezji skrótkowo nakreślono w książce zasadniczy rys ich nauczania społecznego, z uwzględnieniem głównych wątków, które były przez nich poruszane na wzgórzu piekarskim. Ostatnim elementem tej części publikacji jest krótka charakterystyka duchownych, którzy podczas pielgrzymek głosili homilie w czasie mszy świętych. Należeli do nich biskupi i kardynałowie, wśród których był aż ośmiokrotnie kard. Karol Wojtyła. Natomiast w aneksie redaktorzy